

Stručna radna skupina za izradu prijedloga kurikuluma nastavnog predmeta Povijest (dalje: SRS) zahvaljuje vam na Recenziji dokumenta predmetnog kurikuluma povijesti (dalje: Recenzija). U nastavku bismo se željeli osvrnuti na pristiglu Recenziju koju je, prema Upitniku za recenzije predmetnih kurikuluma i zahtjevu Ministarstva znanosti i obrazovanja, dalo Povjerenstvo za recenziju predmetnoga kurikuluma povijesti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: Povjerenstvo).

1. Jesu li ishodi učenja i sadržaji primjereni razvojnoj dobi učenika?

(Jedan od velikih problema za recenziranje predmetnoga kurikuluma povijesti je taj što nastavni sadržaji nisu jasno niti dovoljno detaljno razrađeni da bi se uopće moglo na njihovu temelju zaključiti koje će se znanje u određenome stupnju obrazovanja ostvariti.)

Suvremeni kurikularni pristup procesu poučavanja i učenja zahtijeva pomak s transfera znanja na razvoj kompetencija u učenika. Neke od tih kompetencija su razvijena vještina komuniciranja, sposobnost samostalnog učenja, timskoga rada, rješavanja problema i donošenje odluka, sposobnost promišljanja, dolaska do novih informacija te vrednovanje istih. Ostvarivanje tih kompetencija zahtijeva od nastavnika drukčiju ulogu kreatora nastave koja se primarno treba usmjeriti na učenika i razvoj njegovih kompetencija, a ne na sadržaj. Ovakvom promjenom fokusa nastave povijesti podaci se ne promatraju kao isključivi cilj, već kao sredstvo za razvoj određenih učeničkih vještina i sposobnosti. U većini kurikularnih dokumenata koje je SRS imala prilike proučiti, obvezujući sadržaji definirani su vrlo okvirno, razrađeni su znatno sažetije, na razini široko postavljenih tema, tematskih cjelina i povijesnih razdoblja, a nastavnicima se prepušta njihova razrada na razini izvedbenih programa.

SRS je prihvatio prijedlog Povjerenstva za potrebom jasnijeg definiranja sadržaja. U novoj inačici dokumenta teme za osnovnu školu još su jednom pregledane i dopunjene gdje je to bilo potrebno. U dijelu dokumenta koji se odnosi na srednju školu za svako tematsko područje predmoderne i moderne povijesti konkretizirane su i popisane teme za sva odgojno-obrazovna usmjerenja u srednjim školama. Izrađene su posebne tablice za svaki tip programa i škole u kojima se nalazi popis tema između kojih nastavnici biraju; taj popis nije identičan, već je prilagođen tipu škole. Uz opis tematskih poglavlja, dodan je i tablični popis svih tema za svako tematsko poglavlje i za sve tipove srednjih škola. Kako bi se nastavnicima olakšalo razumijevanje koncepcije dokumenta, dorađeni kurikulum ima Dodatak B u kojem se nalaze

još neke smjernice te primjeri moguće razrade cjelina i nastavnih tema za osnovnu i srednju školu (za peti razred osnovne škole te prvi razred gimnazije i četverogodišnje strukovne škole).

(Povjerenstvo smatra da su sastavljači imali dobre namjere, da su veliku pažnju posvetili ishodima i kompetencijama koje učenici trebaju postići, ali se pri tome na žalost takvi odgojno-obrazovni ishodi (vidi točku D predmetnoga kurikulumu i detaljniju razradu u Dodatku) prikazuju na nedovoljno konkretan način te, na kraju, predstavljaju samo zbirku „pobožnih želja“ napisanih određenim metajezikom odgojnih znanosti koji gotovo da mogu vrijediti za bilo koji predmet i bilo koji stupanj obrazovanja...)

Tvrđnju Povjerenstva da odgojno-obrazovni ciljevi učenja i poučavanja predstavljaju [...] *samo zbirku „pobožnih želja“ napisanih stanovitim metajezikom odgojnih znanosti koji gotovo da mogu važiti za bilo koji predmet i bilo koji stupanj obrazovanja*[...] (op. SRS - Povjerenstvo je sigurno mislilo na obrazovne znanosti) ne smatramo dovoljno argumentiranom. Jedno od načela svih kurikularnih dokumenata jest da su razine ishoda oblikovane na način da pred učenike postavljaju visoke, no realne zahtjeve. Pritom su se članovi SRS-a vodili ne samo teorijskim spoznajama o razvoju kognitivnih sposobnosti djece, nego i vlastitim dugogodišnjim iskustvom nastavnika u osnovnim i srednjim školama. Ishodi lišeni konkretnih sadržaja te usmjereni na razvoj kompetencija primjenjivi su na bilo koji sadržaj u pojedinoj godini učenja. Ovakvi primjeri ishoda uobičajni su u svim stranim kurikularnim dokumentima te su takvu logiku slijedili i sami autori prijedloga kurikulumu Povijesti. U kojoj će se mjeri postavljeni ishodi realizirati ovisit će, prije svega, o metodama i aktivnostima koje će biti primijenjene u nastavi. Moguće načine i primjere realizacije ishoda za 5. razred osnovne škole te za 1. razred srednjih škola SRS je uvrstio u Dodatak B u dorađenoj verziji prijedloga kurikulumu.

(...uz neosporno dobre namjere sastavljača, vidljiva je i određena „nerealnost“ u načinu prikazivanja postignutih ciljeva (učenici koji planiraju i izvršavaju složena istraživanja koriste složene narative, sofisticirani rječnik i slično) tako da se čitalac često pita radi li se tu o ishodima koji se očekuju od, recimo, studenata ili čak i već formiranih znanstvenika, a ne učenika u osnovnim i srednjim školama.)

Uz navedenu tvrdnju svakako želimo istaknuti da nije riječ o ciljevima, nego o opisu odgojno-obrazovnih ishoda. Prilikom oblikovanja ishoda SRS je vodio računa o novijim istraživanjima načina na koji učenici razumiju povijest, kao i kognitivnih procesa kojima se koriste dok

analiziraju povijesne materijale. Oni upućuju na to da primjena odgovarajućih tehnika poučavanja koje proizlaze iz strukture historijske znanosti mogu pospješiti razvoj povijesnog mišljenja te potaknuti kognitivni razvoj djeteta (vidi: C. Husbands, A. Kitson, A. Pendry, *Understanding history teaching. Teaching and learning about the past in secondary schools*, Maidenhead/Philadelphia: Open University Press, 2003, 21-37; *Researching History Education: International Perspectives and Disciplinary Traditions*, eds. M. Köster, H. Thünemann, M. Zülsdorf-Kersting, Schwalbach: Wochenschau Verlag, 2014., str. 309-314.).

Ishodi u prijedlogu kurikuluma Povijesti postupno se usložnjavaju prema ciklusima i godinama učenja. Tako se, primjerice, od učenika nižih razreda očekuje rad na jednostavnim vrstama povijesnih izvora poput kratkih tekstova ili slikovnog materijala. U višim razredima osnovne škole rad na izvorima može postati kompleksniji i zahtijevati dublja promišljanja, međutim ni tada to ne znači da je riječ o istraživanju koje se „može usporediti sa znanstvenim. Izrazi „učenici koji planiraju i izvršavaju složena istraživanja koriste složene narative, sofisticirani rječnik i slično“ odnose se isključivo na najviše razine za 5. ciklus učenja (3. i 4. razred gimnazije).

Treba naglasiti da su isti zahtjevi prisutni u hrvatskim nastavnim planovima i programima povijesti već više od 10 godina. Primjerice, u Nastavnome planu i programu Povijesti za osnovnu školu iz 2006. godine traži se da se učenici „upoznaju s ulogom izvora i literature u objašnjavanju prošlosti“, da „upoznavaju različite načine prikazivanja i interpretiranja prošlosti“ te „pronalaze, upoznavaju, raščlanjuju i vrednuju različite izvore informacija (udžbenik, enciklopedija, historiografski tekst, školska knjižnica, muzej, Internet)“. U recentnome kurikulumu za strukovne škole koji je u eksperimentalnoj primjeni od 2013., a ove godine ušao je i u redovitu uporabu, od učenika se očekuje da „identificiraju autora, izvor povijesnog dokumenta... i ocijene njegovu vjerodostojnost“, „usporede i međusobno suprotstave različite ideje, vrijednosti, osobe...“, „naprave razliku između povijesnih činjenica i povijesnih intepretacija...“, „dovedu u pitanje argumente o povijesnoj neizbježnosti...“, „formuliraju povijesna pitanja kroz susret s povijesnim dokumentima...“, „ispitaju izvore podataka u smislu njihove vjerodostojnosti, autoriteta, autentičnosti, interne konzistencije i potpunosti...“. Na posljetku, o pitanju „nerealnosti“ postavljenih ishoda moći će se prosuđivati tijekom i nakon eksperimentalne provedbe kurikuluma koja će pokazati njihovu realnu (ne)održivost u nastavnoj praksi.

(... ali se može prigovoriti nedostatak nekih drugih važnih koncepata poput pojedinac i zajednica ili čovjek i društvo, koji su posebice važni za provođenje odgojne komponente nastave....)

Koncept *Čovjek u zajednici* sastavni je dio kurikuluma Društveno-humanističkog područja kojemu pripada i predmetni kurikulum Povijesti. U raznim kurikulumima Povijesti ne postoji jedinstveni model odabira koncepata niti se u svima navode isti koncepti. Svaki odabir koncepata zapravo jest konstrukt koji nastaje u određenom kontekstu (K. Jenkins, *Promišljanje historije*, Zagreb: Srednja Europa, 2008., str. 31-33). Prema uputama u *Metodološkom priručniku* za izradu prijedloga predmetnih kurikuluma, svaka je radna skupina trebala izdvojiti najviše pet domena ili koncepata na kojima se temelji predmetni kurikulum.¹ Usporedbom koncepata u literaturi i u stranim kurikulumskim dokumentima, kao i s konceptima koji su dijelom usidreni u hrvatskoj tradiciji nastave povijesti (vrijeme i prostor, uzročno-posljedične veze), SRS je odabrao pet koncepata koji se najčešće navode i koji najbolje sažimaju ovu kompleksnu materiju.² Na primjedbu o odgojnoj komponenti ističemo da se odgojna komponenta nastave povijesti proteže od prvog poglavlja (opisa) do ciljeva preko koncepata i razrađenih ishoda. Tako, primjerice, među šest odgojno-obrazovnih ciljeva nastave povijesti, tri se odnose upravo na odgojnu dimenziju: 1. (Učenik) razumije profesionalno-etičke norme i vrijednosne aspekte povezane s proučavanjem prošlosti/historije; 2. (Učenik) se koristi znanjem i vještinama stečenima učenjem Povijesti kako bi ostvario osobne potencijale te odgovorno djelovao u javnome životu lokalne, nacionalne, europske i globalne zajednice. Uz to, istaknuto je da svaki od pet koncepata „obuhvaća sve tri ključne dimenzije učenja i poučavanja Povijesti: stjecanje znanja o prošlosti, razvijanje vještina povezanih s učenjem Povijesti te razumijevanje

¹ Osim kurikuluma Povijesti, koncepte imaju, primjerice, kurikulumi Geografije, Prirode i društva te Politike i gospodarstva, kao i međupredmetna tema Građanski odgoj.

² Primjerice, u australskome kurikulumu predviđeni su sljedeći koncepti: sources and evidence, continuity and change, cause and effect, perspectives, empathy, significance, contestability. U novozelandskome: significance, continuity and change, cause and effect, perspective. U finskome: vrijeme, promjena, kontinuitet, kauzalnost. U engleskome: continuity and change, cause and consequence, similarity, difference, significance. U sjevernoirskome: different perspectives and interpretations, cause and effect, continuity and change, progression and regression. Wales: continuity and change, causes and effects, similarities and differences, significance, historical sources and historical enquiry. Bosna i Hercegovina: historijski izvori i proučavanje historije, historijsko vrijeme i kronologija, kontinuitet i promjene, uzročno-posljedični odnosi. Kanada: historical significance, cause and consequence, continuity and change, historical perspective.

vrijednosti, stajališta i međuljudskih odnosa koji proizlaze iz učenja Povijesti; 3. (Učenik razumije važnost očuvanja kulturno-povijesne baštine kao nositelja informacija o prošlosti.

(Posljednja dva od odabranih pet koncepata (izvori i istraživanje prošlosti te interpretacija i perspektive), puno su više povezani s proučavanjem povijesti kao znanstvene discipline, a ne toliko prošle stvarnosti te nam se ne čine u potpunosti primjerenim za sve dobne skupine i razine obrazovanja, iako su svakako važni za visokoškolsku i sveučilišnu nastavu (kojom se kurikulum ne bavi) te bi ih trebalo koristiti s krajnjim oprezom.)

Zahtjev da se poučava o povijesnim izvorima, istraživanju prošlosti, interpretacijama i perspektivama sastavni je dio važećega Nastavnog plana i programa Povijesti za osnovnu školu iz 2006. godine. Učenje povijesti kao istraživanje snažno je naglašeno jer se traži da učenici osnovne škole „uče prepoznavati, raščlanjivati, povezivati i vrednovati različite vrste primarnih i sekundarnih povijesnih izvora te na temelju njih rekonstruiraju povijesna stanja“. Za komparaciju mogu poslužiti i udžbenici povijesti iz zemalja poput Slovenije, Austrije, Njemačke, Francuske ili Velike Britanije u kojima upravo rad na izvorima te istraživanje prošlosti imaju posebno istaknutu ulogu. Koncept izvora i istraživanja prošlosti osnova je za razvoj kritičkog i kreativnog mišljenja, a u nastavi učenici mogu proći kroz cjelokupan proces istraživanja ili krenuti od pitanja ili izvora koje im zadaju učitelji kako bi prikupili i/ili analizirali informacije. Što se tiče koncepta interpretacija i perspektiva, riječ je o važnom konceptu koji predstavlja temelj za razvijanje povijesnog razumijevanja i stjecanje cjelovite povijesne slike te je također prisutan kao temeljni koncept u stranim kurikularnim dokumentima. Tvrdnju Povjerenstva da se koncepti izvori i istraživanje prošlosti te interpretacije i perspektive *...ne čine u potpunosti primjerenim za sve dobne skupine i razine obrazovanja...*“ opovrgavaju mnogobrojni stručni i znanstveni radovi koji donose rezultate istraživanja o ranom učenju povijesti (H. Cooper, *History in the early years: Teaching and learning in the first three years of school*, London: Routledge, 1995; Ista, *The Teaching of History in Primary Schools: Implementing the Revised National Curriculum*, 3rd edition, London: David Fulton Publishers, 2000, osobito poglavlje „Historical Thinking and Cognitive Development“). Navedena literatura sugerira da je za razumijevanje već spomenutih dvaju koncepata nužno da se oni na odgovarajućim primjerima počinju poučavati od najranije dobi (za primjere postavljanja pitanja o prošlosti, istraživanja različitih izvora ili gledišta kao sastavnog dijela ranog poučavanja povijesti upućujemo također i na australski kurikulum iz 2015. ili engleski kurikulum iz 2013. godine).

(... smatramo da je kroz nastavu povijesti potrebno postići i stanoviti konsenzus o zajedničkom društvenom znanju i vrijednostima oko kojih se društvo radi zajedničkog funkcioniranja mora slagati (naravno, uz uvažavanje trenutnih znanstvenih spoznaja i rezultata, kao i prihvaćenih društvenih i moralnih vrijednosti poput ljudskih prava, poštivanja etičnosti i slično), a koji iz sadašnjeg dokumenta nije vidljiv, a nužan je za normalan društveni razvoj učenika.)

Prijedlog kurikuluma nastavnoga predmeta Povijesti bio je upućen na stručnu i javnu raspravu, recenziju bavarskog ministarstva obrazovanja te na recenziju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Nakon svake od navedenih rasprava i recenzija, SRS je doradio dokument u skladu s argumentiranim i utemeljenim primjedbama te je svaka nova inačica bila na službenim stranicama MZO-a dostupna javnosti. Iz navedene konstatacije o potrebi „stanovitog konsenzusa o zajedničkom društvenom znanju i vrijednostima oko kojih se društvo radi zajedničkog funkcioniranja mora slagati“ nije u potpunosti jasno na kakav dodatni oblik konsenzusa misli Povjerenstvo. Nije jasno niti tko bi trebao odrediti što je zajedničko društveno znanje koje bi trebalo biti zastupljeno u nastavi Povijesti.

2. Jesu li sadržaji i ishodi učenja primjereni broju nastavnih sati?

(U načelu, broj sati nastave povijesti u različitim stupnjevima obrazovanja čini se dobro odmjeren. Jednu manju iznimku predstavlja činjenica da je u programu klasičnih gimnazija manji broj sati povijesti nego u programu općih (vidi str. 60 i 67), što se vjerojatno može opravdati njihovom uklopljenosti u skupinu ostalih specijaliziranih gimnazija (prirodoslovno-matematičke i jezične). Ipak, nastavljajući se na prethodne opaske, zbog nedefiniranosti nastavnih sadržaja teško je donijeti definitivnu ocjenu o primjerenosti broja sati nastave te bi oni svakako trebali biti bolje konkretizirani u novoj verziji dokumenta.)

Broj sati za pojedine predmete u klasičnoj i općoj gimnaziji utvrđen je još nastavnim planom i programom iz 1995. godine. SRS za Povijest imao je obvezu držati se postojeće satnice i zadanih normi sati za nastavu Povijesti, sukladno propisanome broju sati u pojedinim usmjerenjima u srednjim školama. U dokumentu se dodatno vodilo računa o broju sati koji su potrebni za realizaciju tematskog pristupa nastavi u srednjoj školi.

3. Jesu li sadržaji i ishodi učenja relevantni i utemeljeni na znanstvenim spoznajama predmetnog područja?

(...u dokumentu su sadržaji učenja toliko sumarno izrečeni da je na ovo pitanje zapravo teško odgovoriti. Uzimajući u obzir općenito dobru obrazovanost i pripremljenost profesora povijesti u

Hrvatskoj, vjerujemo da će oni i dalje svoj zadatak obavljati u skladu sa znanstvenim spoznajama, ali također smatramo da se takvo važno pitanje ne može prepustiti isključivo individualnoj prosudbi nastavnika...)

Izbornost i autonomija škola i učitelja određeni su Strategijom obrazovanja, znanosti i tehnologije, prihvaćenom u Hrvatskome saboru u listopadu 2014. godine. Princip autonomije naglašen je u Strategiji zato jer je hrvatski obrazovni sustav među najpreskriptivnijima u Europi i svijetu te učiteljima ne omogućava dovoljnu kreativnost i inicijativnost. Članovi SRS mogu se složiti s mišljenjem Povjerenstva da su nastavnici Povijesti kvalitetno obrazovani i osposobljeni za izvođenje nastave u skladu sa znanstvenim spoznajama. Kako bi se nastava približila u što većoj mjeri uspješnim obrazovnim sustavima, potrebno je u nju dodatno ugraditi fleksibilnost i povjerenje prema učiteljima. Autonomija može pretpostaviti opasnost namjerne zlorabe, no može i kreativnim i odgovornim nastavnicima omogućiti slobodu u osmišljavanju nastavnih metoda i potrebno vrijeme za kvalitetniju realizaciju nastave. Zlorabe su, uostalom, moguće i u današnjem, vrlo preskriptivnom sustavu.

(...povjerenstvo smatra kako je i samim nastavnicima potrebna barem pomoć u planiranju nastave, koja je u dokumentu gotovo u potpunosti izostala.)

Planiranje nastave pripada domeni nastavničke autonomije i njihov je čin kreacije nastave. Dodatna pomoć u planiranju nastave nastavnicima se može pružiti savjetničkim posjetima nastavi, stručnim edukacijama, kao i redovitim praćenjem stručne i znanstvene literature. Permanentno obrazovanje nastavnika predviđeno je Strategijom obrazovanja, znanosti i tehnologije. Prihvaćajući potrebu da nastavnici na konkretnim primjerima vide na koji se način realiziraju koncepti, ishodi i sadržaji propisani u dokumentu, nova verzija prijedloga kurikuluma nastavnoga predmeta Povijesti sadrži Dodatak B. U eksperimentalnoj fazi provedbe kurikularne reforme intenzivno se planira izrada metodičkog priručnika kojemu je svrha, za razliku od kurikuluma, ponuditi nastavnicima pomoć i upute u planiranju nastave, kao i primjere razrada pojedinih tema te nastavnih aktivnosti.

(Također, u skladu s već spomenutom „nerealnošću“ želja izrečenih u dokumentu i njihovoj neprimjerenosti za osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje, podjela tematskih područja za srednje škole (Država, vlast i moć; Društva, ekonomije i svakodnevnica; Slike svijeta) također se čini donekle previše apstraktnom te terminološki primjerenijom za visokoškolsku nastavu i rad sa studentima nego za osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje...)

Prilikom osmišljavanja koncepcije nastave Povijesti u srednjoj školi, SRS je smatrao da je dosadašnji princip nastave koji je ponavljao sadržaje iz osnovne škole samo s većim brojem činjenica apsolutno neodrživ. Srednja škola treba omogućiti učenicima dublje razumijevanje povijesnih događaja, pojava i procesa, razvoj konceptualnog razumijevanja te razvoj kognitivnih vještina poput kritičkog i problemskog mišljenja koje su povezane s razvojem viših kognitivnih procesa. Za sve to je primjereniji tematski pristup uz određeni broj sati. Teme za srednju školu koje su popisane u najnovijoj verziji oblikovane su kao i u ranijim prijedlozima po principu pripadnosti određenome tematskom području. Svrha definiranja tema prema tematskim područjima jest da se učenicima omogući obuhvatnije razumijevanje djelovanja i života ljudi u prošlosti ne samo uz političku povijest, nego i uz povijest svakidašnjice, društva, ekonomsku povijest te slike svijeta koje uključuju spoznaje o tome kako su ljudi otkrivali svijet i oblikovali svoje shvaćanje o njemu. Iako terminološki mogu podsjetiti na visokoškolsku nastavu, opet upozoravamo da je u ovome slučaju riječ o primjerima koji su u skladu s kognitivnim sposobnostima učenika te im omogućavaju ovakvim pristupom šire i zanimljivije iskustvo učenja.

4. Jesu li domene potrebne za predmetno područje dobro zastupljene?

(Riječ „domena“ u predmetnome kurikulumu povijesti nigdje se ne spominje niti definira. Vjerojatno se misli na nastavne cjeline, što je i uobičajeni termin korišten u didaktičkoj teoriji i školskoj praksi...)

Kako je već navedeno, u predmetnome kurikulumu povijesti od konkretnih podataka jedino se donose nastavne cjeline za osnovnu školu, koje su uglavnom napravljene na temelju vrlo uopćene kronološke podjele povijesti (str. 24-26), te tematska područja za srednje škole, koja uglavnom obuhvaćaju sve glavne discipline povijesnih istraživanja (politička i vojna povijest, povijest diplomacije, društvena i gospodarska povijest, povijest svakodnevnice, kulturna povijest, povijest ideja, povijest umjetnosti (str. 40). Ako su to „domene“, obuhvaćeno je praktički sve, ali nije razrađeno...)

Riječ „domena“ ne podrazumijeva nastavne cjeline niti tematska područja, već je drugi naziv za koncepte koje je prema općim uputama *Metodološkog priručnika* za oblikovanje kurikuluma trebala izraditi svaka radna skupina za pojedine nastavne predmete. Dokument u tom smislu sadrži pet koncepata ili domena o kojima je ranije bilo riječi. Uporaba koncepata u nastavi Povijesti sastavni je dio metodičke literature u Hrvatskoj u posljednjih petnaestak godina (usp.

R. Stradling, *Nastava europske povijesti 20. stoljeća*, Zagreb: Srednja Europa, 2003.; D. Trškan, *Provjera znanja i ocjenjivanje u nastavi povijesti*, Zagreb: Srednja Europa, 2005.; M. Marinović, *Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja*, Zagreb: AZOO, 2014.; S. Koren, *Čemu nas uči povijest? Nastava povijesti, ideje o učenju/poučavanju i ishodi učenja*, Zagreb: Profil, 2014.). Koncepti su također i sastavni dio nastavnih planova i programa Povijesti više od 10 godina. U Nastavnome planu i programu Povijesti za osnovnu školu navode se tako koncepti kronologije, uzročnosti, promjena i kontinuiteta, multiperspektivnosti, tumačenja, istraživanja i značenja prošlih događaja. U Nacionalnome okvirnom kurikulumu iz 2010. koncept promjene i kontinuiteta jedno je od načela za organizaciju ishoda. U najnovijem kurikulumu za strukovne škole koji se primjenjuje od šk. god. 2017./2018. navode se sljedeći koncepti: kronologija i pripovijedanje, uzročno-posljedični niz, kontinuiteti promjena, usporedba, povijesni izvori.

5. Sadrži li kurikulum odgovarajući omjer širine i dubine znanja, vještina i stajališta iz predmetnoga područja?

(...u kurikulumu u ovom obliku gotovo potpuno izostaje podatak o širini znanja, dok su dubina znanja, vještine i stavovi iz predmetnog područja iskazani isključivo uopćenim rječnikom te je potrebna njihova razrada kako bi se uopće mogao procijeniti omjer među tim komponentama...)

Polazeći od činjenice da poučavanje i učenje povijesti treba biti usmjereno na stjecanje temeljnih znanja (činjeničnih, konceptualnih, proceduralnih i metakognitivnih) te ostvarivanje povijesnih koncepata i u sklopu njih postavljenih ishoda učenja, SRS smatra da dokument u više dijelova naglašava potrebnu širinu i dubinu povijesnih znanja. U uvodnom tekstu za osnovnu školu naglašeno je da se pojedine cjeline sastoje od širih pregleda i tema za dublju obradu upućujući tako na sam pristup poučavanju koji podrazumijeva odmjereni odabir sadržaja i metoda poučavanja. Naglasak na dublje razumijevanje povijesnih sadržaja bio je jedan od kriterija zbog kojih je SRS izabrao tematski pristup u srednjoj školi, smatrajući da dosadašnji površnji pristup temama opterećenim velikom količinom faktografije ne vodi učenike k potrebnom razumijevanju i stjecanju općih i predmetnih kompetencija. Dubina znanja i razumijevanja određena je prije svega ishodima koji se horizontalno usložnjavaju s godinama učenja nastavnoga predmeta. Dubina znanja dodatno je i vertikalno razrađena razinama usvojenosti pojedinih ishoda za svaku godinu učenja pokazujući što čini dovoljnu, dobru, vrlo dobru i iznimnu razinu usvojenosti.

6. Omogućava li kurikulum, posebice prijedlozi u poglavljima F i G (Učenje i poučavanje, Vrednovanje) stjecanje navedenih ishoda učenja?

(...i ta su poglavlja zapravo katalog „pobožnih želja“ i dobrih namjera sastavljača, bez zadovoljavajuće primjene na konkretnu situaciju. Također, u skladu s primjedbom o stanovitaj „nedovoljnoj realističnosti“ zacrtanog plana s naglaskom na osobnom istraživanju učenika, nedostaje i uputa za nastavnike na koji će se način oni moći opskrbiti potrebnim pomagalicama u kojima bi mogli pronaći „izvore“ potrebne za takvu nastavu niti jasan plan kako će se i kada oni proizvesti.)

Svi kurikularni dokumenti imaju jedinstvenu strukturu pa se tako u prijedlogu kurikuluma nastavnoga predmeta Povijest nalazi poglavlje o vrednovanju. Napisan je u skladu s *Okvirom za vrednovanje procesa i ishoda učenja u odgojno-obrazovnom sustavu RH*, a elementi tog dokumenta ugrađeni su u sve predmetne kurikulume. Poglavlje o vrednovanju prije svega propisuje elemente i vrste vrednovanja te svrhu i način provedbe. Kao takvo postoji u velikom broju stranih kurikularnih dokumenata. Nije uobičajno da konkretni primjeri vrednovanja čine dio službenoga kurikularnog dokumenta. Takvi primjeri sastavni su dio metodičkih priručnika u kojima se nastavnike upućuje na primjere aktivnosti i mogućnosti njihova vrednovanja. Što se tiče nastavnih sredstava (op. SRS - u metodičkoj literaturi izvori nikako ne pripadaju kategoriji pomagala, već ih se može nazvati nastavnim sredstvima ili svrstati u nastavne medije), u poglavlju F o *Učenju i poučavanju* navedeni su izvori i materijali potrebni za ostvarivanje ishoda i ciljeva učenja. Načini na koji će se nastavnici opskrbiti „*potrebnim pomagalicama*“ u kojima bi mogli pronaći potrebne izvore ne predstavljaju dio koji je nužno objašnjavati u kurikularnome dokumentu. Na posljetku, prema sadašnjim nastavnim planovima i programima nastavniku je jasno da u realizaciji nastave sam mora kombinirati i odabirati kako metode rada tako i nastavna sredstva koja će mu poslužiti u nastavi.

7. Slijede li predloženi ishodi učenja i ostali elementi kurikuluma europske i svjetske preporuke za predmetno područje?

(Sastavljači dokumenta uložili su veliki trud i proučili brojne slične dokumente iz europskih i svjetskih država, čiji popis i donose na str. 152-155. Povjerenstvo također vjeruje da su u tu problematiku duboko ušli, ali se ne smatra dovoljno upućenim u to pitanje i smatra da bi njegovu ocjenu trebala prvenstveno dati struka odgojno-obrazovnih znanosti (i, možda, pravna struka). U samom dokumentu nisu doneseni podaci na temelju kojih bi se usklađenost s europskim i svjetskim preporukama mogla procijeniti te bi takve elemente bilo potrebno jasnije naglasiti.)

Popis literature i dokumenata u prijedlogu kurikuluma Povijesti ne predstavlja europske i svjetske preporuke za nastavu Povijesti. Za nastavu Povijesti postoji *Preporuka Vijeća Europe o nastavi Povijesti u Europi* koju je Hrvatska usvojila potkraj 2001. godine. SRS je navedene preporuke uključio u strukturu i sadržaj samog dokumenta, osobito dio koji se odnosi na poučavanje o različitim gledištima i interpretacijama povijesti. Referirajući se na preporuku Vijeća Europe iz 2009. godine o učenju i poučavanju povijesti u područjima u kojima postoje ili su postojali ratni sukobi, SRS je, prema prijedlogu bavarskih recenzenata, još snažnije istaknuo aspekte fokusirane na inkluzivnost, odnose među različitim zajednicama, međuregionalne odnose te ulogu žena i manjina. Dokument je također vodio računa i o Stocholmskoj deklaraciji koja Republiku Hrvatsku kao stalnu članicu Međunarodnoga saveza za sjećanje na holokaust (IHRA) od 2005. godine obvezuje da u nastavne planove i programe uvrsti sadržaje vezane uz poučavanje o holokaustu. (<https://www.holocaustremembrance.com/hr/node/17>)

8. Predložite i ostale izmjene ako ih smatrate nužnima.

(Bilo bi poželjno da se dokument na određeni način osvrne i na tradiciju dosadašnje nastave povijesti u Hrvatskoj te jasnije naglasi u kolikom su omjeru njegove ideje razvoj iz te tradicije, a u kolikoj mjeri noviteti u odnosu na nju.)

Obvezno obrazovanje kakvo danas poznajemo u Hrvatskoj ustrojeno je reformom obrazovanja u 1950-im godinama te njezinim manjim izmjenama i dopunama sredinom 1960-ih i početkom 1970-ih godina. Osnovnoškolski program za nastavu Povijesti bio je na snazi od šk. god. 1995./96. (s minimalnim izmjenama 1997. i 1999. godine) pa sve do šk. god. 2006./2007., dok su srednjoškolski programi iz sredine 1990-ih još uvijek na snazi kako za gimnazije tako i za trogodišnje i četverogodišnje strukovne škole. Može se reći da ideje i tradicija prehodnih programa nadalje utječu na nastavu Povijesti, što je SRS uzeo u obzir, poput primjerice zadržavanja kronološko-tematskog pristupa u osnovnoj školi ili pak odabira koncepata koji su prisutni u tradiciji nastave Povijesti. Također smo na više mjesta u ovome odgovoru upozorili u kojoj se mjeri sadašnji prijedlog naslanja na postojeće kurikularne dokumente. Ipak, s pedagoškog i didaktičko-metodičkog stajališta, novi kurikulum pokazuje kako kontinuitet, tako i određene bitne promjene. Postignuća nisu definirana samo na razini faktografije, tj. svedena na nabranje činjenica i prisutna na razini njihova upamćivanja. Fokus se bitno pomiče sa sadržaja na koncepte i ishode učenja te na razvoj određenih učeničkih vještina i sposobnosti. Važno mjesto zauzimaju razvoj kritičkog mišljenja uz rad na izvorima, poučavanje o

interpretacijama, kontinuitetima i promjenama, uočavanje različitih perspektiva, multikulturalnost itd.

9. Vaše zaključno stajalište o predloženome kurikulumu.

(Prema tome, nastavni kurikulum Povijesti potrebno je mijenjati i doraditi prema navedenim opaskama i na temelju teorije kurikuluma.)

Stručna radna skupina još jednom zahvaljuje Povjerenstvu na komentarima navedenim u Recenziji. Prihvaćajući mišljenje recenzenata, dokument smo korigirali na mjestima na kojima smo smatrali da su navedene primjedbe argumentirane i pridonose poboljšanju kvalitete samog dokumenta. Prijedlog kurikuluma izrađen je na temelju znanstvene i stručne literature koja se, uz ostalo, odnosi i na teoriju kurikuluma te proučenih 66 različitih kurikulumskih dokumenata i nastavnih planova i programa iz 22 različite zemlje. S obzirom na sve navedeno, u potpunosti se možemo složiti s mišljenjem Povjerenstva da je teorija kurikuluma zajednička osnova koja povezuje mišljenja Povjerenstva HAZU i SRS o budućnosti nastave Povijesti u hrvatskim školama.